

Створення судових палат в Україні у ході реалізації судової реформи 1864 р.

Володимир Сендецький

аспірант,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,

e-mail: Volodsend123@ukr.net,

ORCID: 0009-0000-5617-8041

У середині ХІХ століття на території українських земель, що перебували у складі російської імперії, відбуваються суттєві соціально-політичні трансформації у ключових сферах життєдіяльності суспільства. Це пов'язано насамперед з назрілою потребою якісно нових перемін, які доволі чітко усвідомлював імперський режим. Реформування зачепило також і судову сферу, яка на той час була застарілою та явно не відповідала вимогам часу [1, с. 207]. У зв'язку з цим у колах у імперського самодержавства був намічений курс на трансформацію судової системи, результатом чого стала судова реформа 1864 року.

У процесі судових трансформацій декларувалася ідея створення нового демократичного суду, для чого активно вивчався подібний досвід західноєвропейських держав. Результатом такого реформування стало затвердження імператором 20 листопада 1864 року судових статутів, які базувалися на основі чотирьох законів: «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, які накладаються мировими суддями» [2, с. 15]. Завдяки прийняттю цих документів, вдалося хоча б на деякий час втілити кращі традиції західної судової системи з урахуванням особливостей тогочасного загальноімперського законодавства.

Зауважимо, що незважаючи на саму сутність імперського самодержавства, проголошені зміни все ж позитивно вплинули на процес судоустрою. Вдалося запровадити демократичні начала суду, що виявлялися у принципі незмінності і незалежності суддів, презумпції невинуватості, усності і змагальності процесу та рівності усіх перед законом [3, с. 270]. Причому проголошувалося відділення судової влади від законодавчої, виконавчої та адміністративної. Важливим фактором перемін було запровадження інституту присяжних засідателів, заснування адвокатури та реорганізація прокуратури, створення мирового суду, запровадження інституту судових слідчих, які функціонували окремо від поліції. Таким чином відповідач, позивач та обвинувачений проголошувались як активні учасники судового процесу із наділенням окремими самостійними правами, які мусив поважати кожен суд.

Якісно нові зміни у системі судоустрою були передбачені документом під назвою «Заснування судових установлень». Стаття перша документа передбачала, що правосуддя здійснюється тільки судом і чітко закріплювала відділення судової влади від адміністративної. Суди першого і другого ступеня,

які діяли до того часу, позбавлялися станового принципу у роботі і поступово утворили дві системи. Мова йде про мирові суди та загальні судові установи, котрі, у свою чергу, були поділені на дві інстанції: окружні суди і судові палати. Мировий суд та окружний суд являлися судами першої інстанції, до компетенції яких належало вирішення справи по суті. Мировий з'їзд та судова палата проголошувались судами другої інстанції з функціями апеляційного суду.

Створення судових палат на території українських земель було суттєвим поштовхом у поширенні демократичних принципів тогочасного правосуддя. Судова реформа передбачала створення трьох судових палат: Харківської, Одеської і Київської. 10 січня 1867 року Олександр II своїм указом увів в дію норми судових статутів в межах округу Харківської судової палати. До його складу спочатку увійшли: Харківська, Воронежська, Курська, Орловська губернії, Бахмутський і Слов'янський повіти Катеринославської губернії, а також Липецький, Лебединський і Усманський повіти Тамбовської губернії. У Харківській губернії було засновано Харківський, Ізюмський і Сумський окружні суди. До округу Харківської судової палати у різний час також відносились Полтавський, Чернігівський, Ніжинський, Стародубський, Лубенський, Катеринославський окружні суди [2, с. 16].

У ході поширення судових статутів в українських землях 30 червня 1868 року утворено Одеську судову палату. Водночас засновувався округ судової палати, до якого увійшли Херсонська Таврійська, Катеринославська, а згодом Бессарабська і Подільська губернії. Юрисдикція судової палати поширювалась на Катеринославську, Подільську, Таврійську, Херсонську та Бессарабську губернії, до яких у різний час належали Катеринославський, Кишинівський, Одеський, Сімферопольський, Таганрогський, Херсонський, Єлисаветградський, Кам'янець-Подільський і Вінницький окружні суди, Одеська судова палата здійснювала координуючу та контролюючу функцію щодо діяльності підзвітних їй окружних судів та їх посадових осіб [4, с. 19].

29 червня 1880 року було створено Київську судову палату. Судова палата поширювала свою юрисдикцію на окружні суди, що знаходились територіально в Київській, Волинській, Чернігівській та Могильовській губерніях: Київський, Житомирський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський окружні суди [5, с. 13].

У процесі функціонування судових палат розгляд цивільних справ відбувався на основі норм статуту цивільного судочинства. У цьому контексті важливе місце відводилось демократичним принципам здійснення правосуддя, що проголошені судовою реформою. Одним із базових став принцип гласності, який передбачав розгляд судової справи на відкритому судовому засіданні. Проте, якщо справа стосувалася особистого життя громадян, то її розгляд відбувався за зачиненими дверима. Судові палати розглядали найбільш типові цивільні справи пов'язані з майновими та земельними відносинами, а також деякі справи щодо адміністративної юстиції.

Стосовно кримінальних справ, то судові палати мали право перевіряти

проголошені вироки, які ще не набули законної сили, а їх вироки можна було оскаржити у Сенаті, як касаційній інстанції. У статуті кримінального судочинства чітко не зазначалося провадження по справах у судах першої інстанції, що дало можливість сторонам подавати відповідні нововиявлені докази безпосередньо до апеляційної інстанції. Водночас до компетенції судових палат належав розгляд справ про державні і посадові злочини, де палати виступали як перша інстанція [5, с. 14].

Таким чином, реалізація судової реформи 1864 року передбачала трансформацію тогочасної системи судочинства, що суттєво позначилось на функціонуванні судових інституцій. Серед нововведень реформою запроваджувалось заснування судових палат, яких в українських землях було створено три – Харківська, Одеська і Київська. Судові палати ефективно здійснювали повноваження щодо перевірки обґрунтованості й законності винесених рішень окружними судами, що дало можливість забезпечення особі додаткової можливості захисту порушених або оспорюваних прав.

Список використаних джерел

1. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За редакцією І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2014. 502 с.
2. Француз А. Й., Гаряга О. О. Система правосуддя в українських землях після Судової реформи 1864 р. *Юридична наука*. 2020. № 12(114). С. 13-19.
3. Серета О. В. Корпус суддів Харківської, Київської та Одеської судових палат за часів Центральної ради. *Українська Центральна Рада – світоч національного державотворення: історико-правові уроки та сучасні реалії : матеріали круглого столу, тези наук. доп. (13 квіт. 2017 р.)*. Київ, 2017. С. 270–272.
4. Таваткиладзе О. М. Створення Одеської судової палати як основний елемент Судової реформи 1864 року в Російській імперії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1(26). Т. 2. С. 18-21.
5. Левчук Ю. М. Київська судова палата в державному механізмі Російської імперії (1880-1917): історико-правове дослідження [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Левчук Юлія Михайлівна; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 20 с.